

Neformálne a formálne vzdelávanie publika v Bábkovom divadle na Rázcestí v Banskej Bystrici

Informal and Formal Audience Education at the Puppet Theatre at the Crossroads in Banská Bystrica

DAGMAR INŠTITORISOVÁ

Katedra žurnalistiky a nových médií,
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

ABSTRAKT: Štúdia vývinovým a komparatívnym spôsobom predstavuje divadelno-vzdelávacie aktivity Bábkového divadla na Rázcestí v Banskej Bystrici (BDNR) od konca deväťdesiatych rokov 20. storočia po súčasnosť. Divadlo sa im začalo intenzívne venovať po príchode dramaturgiky Ivety Škripkovej a režiséra Mariána Pecka. Táto dvojica divadelníkov v *Programových východiskách Bábkového divadla na Rázcestí* (1990) formulovala základné prosociálne a prohumánne princípy tvorby, ktoré dlhodobo koncepcne ovplyvňovali umelecké i vzdelávacie aktivity divadla. V súčasnosti má BDNR za sebou veľké množstvo rôznych typov vzdelávacích projektov celoslovenského významu, a to nielen neformálneho, ale aj formálneho charakteru. Unikátnosť tejto inštitúcie spočíva v tom, že bola dlho jediným slovenským profesionálnym divadlom, ktoré sa systematicky a vo veľmi bohatej škále venovalo divadelnému vzdelávaniu publika všetkých vekových kategórií. Štúdia poukazuje aj na špecifiká vzdelávacej koncepcie, ktorá spočíva nielen v alternatívnom prístupe k tradičným bábkovým postupom, ale aj v dôslednom presadzovaní prosociálnych, prohumánnych a inkluzívnych princípov i rôznych nových divadelno-inscenačných foriem do umeleckej a vzdelávacej tvorby.

ABSTRACT: This study discusses the theatrical and educational activities of the Puppet Theatre at the Crossroads in Banská Bystrica (PTAC) from the late 1990s to the present from a developmental and comparative perspective. The theatre began to pursue these activities intensively following the arrival of dramaturge Iveta Škripková and director Marián Pecko. In their *Programme Guidelines of the Puppet Theatre at the Crossroads* (1990), they formulated the core pro-social and humanistic principles of theatre-making that have shaped the concept of the theatre's artistic and educational activities in the long run. Today, PTAC boasts a track record of many types of educational projects of national significance, of both informal and formal nature. The distinctiveness of this institution lies in the fact that, for many years, it was the only professional theatre in Slovakia to engage systematically and in great diversity in theatre education for audiences of all ages. The study also highlights the specificities of PTAC's educational concept, which include not only its alternative approach to traditional puppetry techniques but also its consistent promotion of pro-social, humanistic, and inclusive principles, together with the incorporation of new theatrical forms into both artistic and educational productions.

Kľúčové slová:

audience development, neformálne a formálne vzdelávanie divadlom, vývoj foriem, princípy tvorby

KEYWORDS:

audience development, theatre in informal and formal education, development of forms, principles of theatre-making

Úvod

Z hľadiska rozmanitosti využívania edukačných foriem v oblasti neformálneho a formálneho vzdelávania divadelného publika patrí Bábkové divadlo na Rázcestí v Banskej Bystrici (BDNR)¹ k najprogresívnejším profesionálnym divadlám v Slovenskej republike. A to aj napriek tomu, že v posledných rokoch sa začalo takmer každé štátne alebo samosprávne divadlo na Slovensku v nejakej podobe venovať neformálnemu divadelnému vzdelávaniu, či už z umeleckých alebo marketingových dôvodov. Unikátnosť BDNR spočíva aj v tom, že je dodnes jediným slovenským divadelným domom, ktorý je v tejto súvislosti porovnateľný so zahraničím. Mnohé z aktivít, či už ide o inscenácie, workshopy, kurzy, prednášky, projekty a podobne, majú nielen celoslovenský, ale aj medzinárodný význam. BDNR dlhé roky pôsobilo tiež ako kontaktné a sieťovacie centrum, ktoré poskytovalo rôzne, aj inovatívne formy práce s publikom širokej škále záujemcov – základným, stredným i vysokým školám, občianskym združeniam, zriaďovaným aj nezávislým kultúrnym a umeleckým inštitúciám, profesionálnym divadlám, pedagógom atď.

Systematickým zameraním na vzdelávaciu a výchovnú funkciu divadelného umenia sa snažilo presadzovať postupy a princípy, ktoré sú typické napríklad pre nemecký projekt *Theater in der Schule* (Divadlo v škole)² alebo študijný program *Theaterpädagogik* (Divadelná výchova)³, prípadne v nejakej podobe nadväzovali na etablované študijné programy vysokoškolského vzdelávania v Českej republike či inde. Ide napríklad o Katedru výchovnej dramatiky na Divadelnej fakulte Akadémie múzických umení v Prahe, Ateliér divadlo a výchova a Ateliér divadlo a výchova pro Neslyšící na Divadelnej fakulte Janáčkovej akadémie múzických umení v Brne, magisterský program Aplikovaného divadla na Akadémii umení v Novom Sade, špecializované kurzy na Department of Drama, Theatre and Dance na Royal Holloway, University of London atď. Vo Fínsku sa predmety divadlo či dráma vyučujú v rámci pedagogiky na väčšine univerzít, a to aj v rámci ďalšieho vzdelávania učiteľov.⁴ Vďaka projektu FIDEA (Finnish International Drama Education Association)⁵ sa prostriedky formálneho a neformálneho vzdelávania divadlom dostali do škôl i mimoškolskej činnosti.⁶ Študijné programy uvedeného zamerania majú taktiež vysoké

1 Divadlo vzniklo v roku 1960 pod názvom Krajské bábkové divadlo (KBD).

2 Ide o projekt, ktorý umožňuje spolupracovať žiakom a študentom s profesionálnymi režisérmi a hercami pri vytváraní divadelných inscenácií či rôznych divadelných aktivitách, napr. aj v rámci predmetu Dráma. Viac pozri *Theater in der Schule*. [online]. Dostupné na internete: <http://www.theater-in-der-schule.de/>. Projekt *Theater in der Schule* má v Nemecku viacero podôb, napríklad *Theater mimikry*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.theater-mimikry.de/theater-in-der-schule/>; *Kulturhaus Theater 1*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.theater-1.de/tkkonzpt.htm> atď.

3 Program Divadelnej pedagogiky (príp. Divadelnej výchovy) je možné študovať na rôznych nemeckých univerzitách, ako o tom informuje napríklad webová stránka *Theaterpädagogik*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.studycheck.de/studium/theaterpaedagogik>.

4 Podľa KARPPINEN, T. *Minirozhovory. In Bábkarská Bystrica 2022. Festivalové noviny*, s. 5. [online]. [cit. 15. 2. 2025]. Dostupné na internete: https://babkarskabystrica.sk/wp-content/uploads/2022/09/BB22_tabloit_SK-web.pdf.

5 Poslaním FIDEA je propagovať a rozvíjať dramatickú a divadelnú výchovu, podporuje tiež dramatickú výchovu a drámu ako samostatné predmety vo formálnom vzdelávaní. Viac na FIDEA. [online]. Dostupné na internete: <https://fideafinland.fi/>.

6 Viac pozri napr. (red.). *Vzdelávanie divadlom vo svete. Pár slov na úvod. Prečo táto téma? Tamže*, s. 12. [online]. [cit. 15. 2. 2025].

školy v Poľsku, Estónsku, Slovinsku, Nórsku a inde. V Nórsku v roku 2001 vznikol štátom financovaný celonárodný program *Kulturtanken* (Kultúrny ruksak), ktorý všetkým žiakom garantuje rovnocenný prístup k profesionálnemu umeniu a kultúre raz týždenne,⁷ v Slovinsku ide o *Kulturni bazar* (Kultúrny bazár)⁸ atď.

Vďaka systematickému vysokoškolskému vzdelávaniu sa v zahraničí do školskej i divadelnej praxe dostávajú odborne vzdelaní divadelní lektori. Na Slovensku tento prístup stále chýba, a to aj napriek tomu, že Slovenská republika podpísala *Frankfurtskú deklaráciu pre umelecké vzdelávanie* (2010)⁹ a *Soulský program. Ciele rozvoja umeleckého vzdelávania* (2010)¹⁰, v ktorých sa zaväzuje poskytovať vysokokvalitné programy a aktivity umeleckého vzdelávania. V súčasnosti žiadna z vysokých škôl neponúka bakalársky ani magisterský študijný program obdobného zamerania.¹¹

V nasledujúcich statiach štúdie sa bližšie pozrieme sa spôsob, akým sú prítomné vyššie uvedené zmeny v *Programových východiskách Bábkového divadla na Rázcestí* (1990), ktoré vznikli v hlavnom autorstve dramaturgičky Ivety Škripkovej a umeleckého šéfa a režiséra Mariána Pecka. Budeme sa tiež venovať tematickému a metodologickému smerovaniu práce s publikom v oblasti neformálnych i formálnych vzdelávacích a výchovných aktivít, t. j. vrátane výchovy k divadelnému umeniu prostriedkami tvorivej dramatiky. Zameriame sa aj na chápanie divadelného umenia ako prosociálneho a humanistického výchovno-vzdelávacieho komunikačného nástroja rozvoja diváka.

PROGRAMOVÉ VÝCHODISKÁ AKO ZAČIATOK ZMIEN

Umelecko-edukačná práca s deťmi, mladými či dospelými divákmi bola pevnou súčasťou aktivít divadla od obdobia nástupu dvojice tvorcov Iveta Škripková (dramaturgička)¹² a Marián Pecko (režisér)¹³ do interných pracovných pomerov

⁷ Podľa TRONDAD, R. Minirozhovory. Tamže, s. 5. [online]. [cit. 15. 2. 2025]. Viac pozri *Kulturtanken*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.kulturtanken.no/>.

⁸ *Kulturni bazar* je najväčším národným medzirezortným projektom v oblasti kultúrneho a umeleckého vzdelávania. Viac pozri *Kulturni bazar*. [online]. [cit. 10. 10. 2025]. Dostupné na internete: <https://kulturnibazar.si/en/about-the-bazaar/>.

⁹ *FRANKFURT DECLARATION FOR THE UN BIODIVERSITY CONFERENCE (COP15)*. [online]. [cit. 16. 2. 2025]. Dostupné na internete: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://frankfurter-erklaerung.eu/wp-content/uploads/2022/11/Frankfurter_Erklaerung_Final_EN.pdf.

¹⁰ Viac pozri *Soulský program. Ciele rozvoja umeleckého vzdelávania*. [online]. [cit. 16. 2. 2025]. Dostupné na internete: http://emu-slovakia.sk/wp-content/uploads/EMU-Seoul_Agenda-konecna-verzia.pdf.

¹¹ Viac o situácii na Slovensku v oblasti tvorivej dramatiky vo formálnom a neformálnom vzdelávaní na základných, stredných a vysokých školách pozri napr. *Dramatická edukácia na Slovensku. zborník príspevkov o východiskách dramatickej edukácie na Slovensku*. (Eds. D. Evjáková, J. Hyža). Senica : Iniciatíva EDUdrama, 2018.

¹² Iveta Škripková (1960) – dramaturgička, dramatička, scenáristka, prekladateľka a režisérka. Od roku 1985 pôsobila v BDNR najprv ako dramaturgička, od roku 1992 do 2025 aj ako jeho riaditeľka. Je zakladateľkou feministického divadla na Slovensku, zaoberá sa témami rodovo citlivého divadla, gender a gynokritického divadla a rôznymi vzdelávacími a projektovými formami divadla. Je tiež autorkou vedeckých monografií *Kontexty autorského bábkového divadla (mužské a ženské hľadanie v bansko-bystrickom divadle)* (2013) a *Feministické divadlo a jeho slovenská cesta* (2022) a odborných článkov a štúdií v domácich a zahraničných časopisoch a konferenčných zborníkoch.

¹³ Marián Pecko (1958) – herec, bábkoherec, textár, hudobník a režisér. Od roku 1985 pôsobil v KBD ako bábkoherec, od roku 1989 ako jeho režisér a neskôr aj ako umelecký šéf (1992). Režijne hostoval v Česku, Poľsku, Maďarsku, jeho tvorba je oceňovaná ako doma, tak aj v zahraničí.

koncom osemdesiatych rokov 20. storočia. V zmysle umeleckého jazyka nadviazali na tradíciu autorského, otvoreného a nekonformného divadla, ktorá sa do ich príchodu spájala najmä s menom dramaturga, umeleckého šéfa a neskôr aj riaditeľa Jozefa Mokoša. Od začiatku vedenia inštitúcie Ivetou Škripkovou a Mariánom Peckom nejde o klasické bábkové divadlo, čo naznačuje aj pojem „rázcestie“ v novom názve divadla, ktoré bolo premenované z Krajského bábkového divadla na Bábkové divadlo na Rázcestí. Za hlavný spôsob hľadania autorského jazyka totiž považovali kombináciu využívania rôznych typov bábok a rozmanitých foriem synkretického a alternatívneho divadla.¹⁴

Za začiatok zmien môžeme považovať vyššie zmienené programové východiská, ktoré sa postupne rozpracovali do všetkých aktivít tak v umeleckej tvorbe, ako aj vo vzdelávacích aktivitách. Primárnymi záujmami divadla sa stali:

- a) právo dieťaťa na vzdelávanie v oblasti etiky, estetiky, kultúry a humanizmu;
- b) právo dieťaťa na sebaurčenie;
- c) právo dieťaťa na rovnoprávne partnerské vzťahy so svetom.¹⁵

BDNR tiež deklarovalo vedomý odklon od ilustratívnej a iluzívnej poetiky, prezentovalo zámer byť štúdiovou platformou, bábkou začalo chápať ako znak a divadelné umenie považovať za vec verejnú, t. j. malo ambíciu stať sa centrom kultúrneho života a rozšíriť aktivity smerom k multimediálnym podujatiam.¹⁶ Plánovalo tiež spolupracovať s organizáciami, ktoré sa zaoberajú problematikou detí, ako sú Asociácia J. A. Komenského, Detský fond, pedagogické strediská a podobne, či participovať na živote mesta napríklad organizovaním Detského divadelného dňa, formovaním Klubu mladých tvorcov, Detského bábkového štúdia, pozývaním hostí, vydávaním mesačníka, reagovaním na aktuálne spoločenské, kultúrne či politické dianie atď.¹⁷ Programové východiská sa síce konkrétnymi aktivitami naplňovali v rôznej šírke, hĺbke a dynamike, no divadlo ich vždy rozvíjalo v súlade s ich podstatou.

Vďaka vyššie priblíženému umeleckému presvedčeniu, názoru na funkciu a zmysel divadelného umenia, prepracovanej koncepcii a systematickému úsiliu Ivety Škripkovej a Mariána Pecka sa BDNR stalo od začiatku ich pôsobenia silne sociálnou inštitúciou. Programovo sa prihlásilo k ideovej a divadelnej bezbariérovosti

¹⁴ Podľa *Bábkové divadlo na Rázcestí v Banskej Bystrici*. [online]. [cit. 13. 2. 2025]. Dostupné na internete: <https://bdnr.sk/divadlo/tvorive-vychodiska/>.

¹⁵ Programové východiská Bábkového divadla na Rázcestí. In *Tridsať rokov Krajského bábkového divadla v Banskej Bystrici*. (Ed. I. Škripková). Nepaginované. Banská Bystrica : Krajské bábkové divadlo, 1990; tiež ŠKRIPKOVÁ, I. Rázcestie – priestor väčších možností? In *Pohľady a výhľady. Slovenské profesionálne bábkové divadlo 1950 – 1996. Zborník príspevkov z konferencie Vývinové etapy a kontexty slovenského bábkového divadla 11. decembra 1996 – Bratislava*. (Eds. V. Predmerský, L. Lajcha). Bratislava : Národné divadelné centrum, 1997, s. 179 – 199; tiež ŠKRIPKOVÁ, I. Príloha 1. In ŠKRIPKOVÁ, I. *Kontexty autorského bábkového divadla (mužské a ženské hľadanie v banskobystrickom divadle)*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013, s. 158 – 162.

¹⁶ ŠKRIPKOVÁ, I. Rázcestie – priestor väčších možností? In *Pohľady a výhľady. Slovenské profesionálne bábkové divadlo 1950 – 1996. Zborník príspevkov z konferencie Vývinové etapy a kontexty slovenského bábkového divadla 11. decembra 1996 – Bratislava*, s. 179 – 182.

¹⁷ Programové východiská divadla. In *Tridsať rokov Krajského bábkového divadla v Banskej Bystrici*. (Ed. I. Škripková). Nepaginované.

vo vzťahu divadla a publika, k princípom humanizmu, tolerancie a demokracie, a to tak prostredníctvom tradičných, ako aj interaktívnych divadelných foriem, vrátane vzdelávacích. Pre spoločnú, ale aj samostatnú inscenačnú tvorbu Škripkovej a Pecka boli príznačné odvážna dramaturgia a netradičné inscenačné kompozície rôznych foriem, ktoré sú založené na variabilnej práci so scénickým priestorom, výraznej (aj výtvarnej) expresívnosti, na symbolizácii až archetypového charakteru a inováčnej bábkohereckej či činohernej práci s bábkou, vrátane improvizácie. V oblasti vzdelávania divadlom (tvorivej dramatiky) BDNR hojne využívalo nielen jeho rozmanité neformálne prostriedky, ale postupne sa etablovalo aj inštitucionálne, keď vďaka akreditovanej spolupráci s Pedagogickou fakultou Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici umožňuje formálne vzdelávanie divadlom.

UMELECKO-ESTETICKÝM VZDELÁVANÍM K PROSOCIÁLNOSTI A HUMANIZMU

Mnohé z projektov a aktivít divadla majú zreteľné etické a humanistické poslanstvo, sú inkluzívne a interaktívno-komunikačne zamerané. V prvom z nich, *Divadlo bez bariér* (od 1994), sa BDNR otvorilo handicapovaným komunitám. Projekt bol inšpirovaný nórskym *Kulturtanken*. V rámci neho vznikli napr. inscenácie určené nepočujúcim divákovi, v ktorých hrali aj nepočujúci herci a na ktorých režijne spolupracovala Zoja Mikotová, vtedajšia pedagogička ateliéru Výchovné dramatiky Neslyšících na Divadelnej fakulte Janáčkovej akadémie múzických umení v Brne. Išlo napríklad o inscenácie *Prabájky* (1995), *Vesmírne rozprávky* (2000), *O medúzke* (2023) a i. V roku 1995 sa ako jeho paradivadelná súčasť uskutočnil medzinárodný festival hendikepovaných tvorcov Minifest tolerance'95, na ktorom sa popri domácich zúčastnili aj súbory z Českej republiky a Belgicka.

Ďalším projektom, v rámci ktorého dochádzalo k tesnému prepojeniu umeleckých a pedagogicko-psychologických zámerov, patrila v rokoch 1991 až 1996 séria ôsmich inscenácií uvedených v cykle *Nepos(l)edné predstavenia*.¹⁸ Ich hlavnými témami boli skutočné problémy detí ako strach, smútok, nepochopiteľné situácie a javy, osamotenosť, ale aj radosť z vymýšľania a hry. Odohrávali sa často v netradičných priestoroch, napr. v stane, veľkom vreci či malom šapitó, aby sa nadviazal intímnejší kontakt s detskými divákmi. Herci s nimi počas predstavení diskutovali a kladli im otázky týkajúce sa prežívania práve videného.

Osobitné postavenie v projekte mala inscenácia určená dospelým divákovi s názvom *Pá, pá papoézia* (1991), v ktorej sa odkazovalo aj na postupy Divadla utláčaných brazílskeho režiséra Augusta Boala, konkrétne na neviditeľné divadlo.¹⁹

¹⁸ Ide o nasledovné inscenácie: *Nepos(l)edné predstavenie I.* – Pour Feliciter'91 (1991), *II.* – Šťastie je veľmi krásna vec, ale... (1991), *III.* – Farbičky a ľudia (1991), *IV.* – Pá, pá papoézia (1991), *V.* – Čo je vo vreci? (1991), *VI.* – Hav dujú du, Dominika? (1992), *VII.* – Cirkus Cinkeles (1994) a *VIII.* – Majster blcha (1996).

¹⁹ Slovom I. Škripkovej a M. Pecka, „išlo o prvý bystrický site specific a experiment. Prvýkrát sme hrali outdoorové večerné predstavenie v „utajení“. Herci a herečky, podobne ako tí Boalovi, neboli hneď identifikovaní ako performer*ry, pôsobili na ulici medzi ľuďmi a postupne ich vtáhovali do deja. Inšpirácie divadlom utláčaných spočívala práve v tomto interpretačnom postupne, nebyť identifikovaní*á ako hráč*čka, diskutovať o súčasnej situácii s okoloidúcimi a postupne ich zapájať do diania.“ Citované z mailovej komunikácie autorky s M. Peckom a I. Škripkovou, 24. 5. 2025. Ďalšiu

Jošitomo Imae: *O medúzke*. BDNR, premiéra 19. 3. 2023. Réžia Zoja Mikotová. Marianna Mackurová, Marianna Ďuranová a Peter Vrto. Foto archív BDNR. Snímka Dodo Šamaj.

Na tento cyklus témou strachu voľne nadviazal projekt s názvom *Strach má veľké oči* (2007), na ktorom participovala Krajská psychologická poradňa v Banskej Bystrici. Poskytoval možnosť tak detským, ako aj dospelým divákovi zamyslieť sa nad príčinami vlastného strachu a hľadať spôsoby, ako sa ho zbaviť. Reflexie detí na predstavenia *Bubácka rozprávka* (1999) či rozprávkovú knihu Daniela Heviera *Strášiidelník*²⁰ mali výtvarnú, písomnú, ale aj ústnu formu. Pracovníčky poradne s nimi komunikovali pred predstavením či po ňom, buď priamo v divadle, alebo prišli za deťmi do škôl.

Ostatným variantom uvedeného typu aktivít divadla bol projekt *Divadlo Mofem*²¹, čo je skratka koncepcie divadla mobility & flexibility & emocionality. V rámci neho vznikli divadelné či para-divadelné aktivity pre telesne a mentálne znevýhodnené skupiny divákov, t. j. nie iba nepočujúcich, ale aj nevidiacich a slabozrakých. Súčasťou

celosvetovo známu Boalovu techniku Divadlo fórum, vychádzajúcu taktiež z tzv. konceptu Divadla utláčaných (Teatro do oprimido), BDNR naplno využilo v interaktívnej inscenácii s názvom *#nevidišma* (2025), ktorá je určená pre 8. a 9. ročník základných škôl a 1. a 2. ročník stredných škôl. Vznikla na námety a v koncepcii Jitky Rosenovej, vo výtvarnom riešení a réžii M. Pecka. Hlavnými témami inscenácií sú vznik závislosti, šikana a komunikácia s dospelými. Podľa *Prevenčia rizikového správania prostredníctvom interaktívneho DIVADLA FÓRUM*. [online]. [cit. 20. 5. 2025]. Dostupné na internete: <https://bdnr.sk/repertoar/nevidis-ma/>.

²⁰ Kniha bola inšpiráciou pre vznik inscenácie, tá však nebola jej spracovaním. Psychológovia ju využívali pred alebo po predstaveniach v roku 2007 pre zintenzívnenie kontaktu s detskými divákmi.

²¹ Jeho varianty majú názvy *Divadlo Mofem 1* (2020), *Divadlo Mofem 2* (2021), *Mofem* (2022) a *Mofem 23* (2023).

Iva (Ne)bojsaňa: *Bubáčka rozprávka*. BDNR, premiéra 21. 9. 2025. Réžia Iva (Ne)bojsaňa [Iveta Škripková]. Mária Šamajová. Foto súkromný archív Daniela Božilova. Snímka Daniel Božilov.

projektu bolo napríklad vytvorenie *Videotéky pre nepočujúcich*²², obsahujúcej video-nahrávky piatich inscenácií s primárne vzdelávacím rozmerom, ktoré sú opatrené titulkami. Divadlo pripravilo aj bulletin pre nevidiacich, ktoré existujú vo zvukovej forme.²³ V rámci *Divadla Mofem* bola naštudovaná inscenácia s názvom *O prvom rozprávkarovi* (2022), koncipovaná ako akustické divadlo a určená aj pre nevidiace a slabozraké deti. Vznikol tiež interaktívny bábkový ateliér s názvom *Putovné uško* (od 2021), v ktorom sa popri hovorenom slove pracovalo s posunkovým jazykom a účinkoval v ňom i nepočujúci herec. V roku 2022 bola premiérovaná oficiálne prvá inkluzívna²⁴ inscenácia s názvom *Veľké putovanie*, na ktorej mohli aktívne participovať deti so zrakovým a sluchovým znevýhodnením.

V rokoch 2001 až 2004 zorganizovalo BDNR v spolupráci s banskobystrickým Detským krízovým centrom Slniečko ďalší projekt s prohumánnym akcentom.

²² Pozri o tom *Podcasty BDNR – Videotéka pre nepočujúcich (Divadlo Mofem)*. [online]. Dostupné na internete: <https://bdnr.sk/videoteka/videoteka-pre-nepocujucich/?videoteka-pre-nepocujucich>.

²³ ŠKRIPKOVÁ, I. Vzdelávanie divadlom a umelecké vzdelávanie v prostredí kultúrno-umeleckých inštitúcií, konkrétne v prostredí divadiel. In *Súradnice estetiky, umenia a kultúry 8. Premeny umeleckej a edukačnej praxe: estetika, filozofia výchovy, kreatívna edukácia. Studia Aesthetica XXII.* (Eds. E. Kušnírová, Z. Slušná). Prešov : Prešovská univerzita, 2023, s. 176 – 177. [online]. [cit. 1. 2. 2025]. Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kusnirova3->

²⁴ Poznámka autorky štúdie: po prvý raz sa v propagačných materiáloch divadla použil pojem inkluzívnosť, inscenácie tohto typu však v BDNR vznikli už skôr.

Bábkový ateliér – Putovné uško. BDNR, premiéra 23. 1. 2022. Andrej Polakovič a Peter Vrto. Foto archív BDNR. Snímka Dodo Šamaj.

Mal názov *Modrý telefón*²⁵ a pracovalo sa v ňom arteterapeuticky s deťmi, ktoré trpia syndrómom týraného, zanedbávaného a sexuálne zneužívaného dieťaťa (CAN). Bol vystavaný na základe psychologických poznatkov a zameraný primárne prosociálne. Išlo zároveň o prvú inscenáciu tohto typu na Slovensku, v ktorom profesionálne divadlo v rámci svojej dramaturgie spolupracovalo s inštitúciou chrániacou deti. Počas trvania projektu klienti Slniečka vždy v nedeľu navštevovali hereckú a pohybovú dielňu pod vedením niektorého z členov umeleckého súboru, pričom vznikli dve prezentácie hercov a herečiek s deťmi. Mali názvy *Motárium* a *Halali*, účinkovali v nich deti z krízového centra a umelecký súbor BDNR. Deti podľa svojich možností a daností buď hrali, spievali, alebo sa len pasívne zúčastňovali nácvikov.²⁶

Modrý telefón sa realizoval v troch líniiach: (1) vznikali inscenácie, ktoré spracovávali tematiku CAN, (2) deti zo Slniečka pravidelne navštevovali divadelné predstavenia divadla a reflektovali ich, (3) detskí psychológovia a odborní pracovníci Slniečka

²⁵ V *Modrom telefóne* došlo k prepojeniu projektu *Teatrium – Miniatúry* (2001 – 2003), v rámci ktorého od roku 2001 v bývalej zimnej záhrade BDNR s maximálnou kapacitou tridsať divákov začali vznikať malé inscenácie pre jedného alebo dvoch hercov. V rámci neho divadlo uviedlo tri divadelné miniatúry s názvami *Julinkina čítanka* (2001), *Liliputánska rozprávka* (2002) a *Bolko a Bolka (Teater o klaunoch, maňuškách a bocianej kráľovnej)* (2003).

²⁶ Viac pozri ŠKRIPKOVÁ, I. Vzdelávanie divadlom a umelecké vzdelávanie v prostredí kultúrno-umeleckých inštitúcií, konkrétne v prostredí divadiel. In *Súradnice estetiky, umenia a kultúry 8. Premeny umeleckej a edukačnej praxe: estetika, filozofia výchovy, kreatívna edukácia. Studia Aesthetica XXII.* (Eds. E. Kušnírová, Z. Slušná), s. 164 – 165.

Monika Kováčová: *Farbobatolárium*. BDNR, premiéra 19. 5. 2013. Réžia Monika Kováčová. Foto archív BDNR. Snímka Lea Vitkovská.

boli aktívnymi účastníkmi všetkých miniatúr, po skončení predstavení rôznymi formami rozoberali zážitky detí, aj v snahe odhaliť syndróm CAN. Napríklad po predstavení *Julinkinej čítanky* vyjadrovali deti zážitok kresbou i slovne, a to na tému svojich najtajnejších túžob a snov. Psychológovia tak mohli nazrieť do vnútra detí a identifikovať syndróm CAN. *Liliputánska rozprávka* priamo pracovala s motívmi zneužitia a ohrozenia dieťaťa, po jej skončení psychológovia rozprávali o ohrození detí rôznymi predátormi a o možnosti vyhľadať pomoc. Miniatúra *Bolko a Bolka* vznikla na tému rodičovskej lásky, po nej prebiehal dialóg o nedorozumeniach v rodine.

Do línie projektov, ktorých zámerom je využívať prostriedky divadla ako nástroje porozumenia, nekonfliktnej komunikácie a socializácie detských i dospelých divákov, patrí od roku 2011 aj projekt *Batolárium*. Vďaka nemu sa BDNR stalo prvým divadlom v slovenskej divadelnej kultúre, ktoré začalo vytvárať interaktívne divadelno-poznávacie a vzdelávacie inscenácie pre batolátá. Ich cieľom bolo v krátkych divadelných tvaroch rozvíjať kognitívne, citové a zmyslové schopnosti detí vo veku od piatich mesiacov. Súčasne sa pestovala schopnosť rodičov alebo pedagogického personálu komunikovať s deťmi formou tvorivej hry. Doposiaľ vznikli časti *Batolárium* (2011), *Akvabatolárium* (2012), *Farbobatolárium* (2013), *Čiarkolárium* (2015) a *Hmatuláci* (2018), *Hudbatolárium* (2023) a *A prečo?* (2025). Inscenácie sú prevažne realizované ako divadlo jedného herca. Ich základom je veľmi jednoduchá vizuálna či akustická práca s predmetmi, ktoré tvoria pevnú súčasť života detí a sú základom

prvotného poznávania zákonitostí života. Ide o vodu, zvuky, línie, farby (atď.) a predmety, ktoré s nimi súvisia.²⁷

Medzi projekty, ktorých cieľom je – aj v zmysle programových východísk – vytvárať z BDNR kultúrno-umelecké komunitné centrum a v maximálne možnej miere podporovať rozvoj kultúry a umenia v Banskej Bystrici, patrí napríklad *Krásny deň v Banskej Bystrici* (od 2001 po súčasnosť). V rámci neho divadlo ponúka školám netradičné výlety, a to v spolupráci s rôznymi kultúrnymi inštitúciami v meste. Ich obsahom sú návštevy umeleckých podujatí, exkurzie, tvorivé dielne, besedy, maľovanie na tvár a podobne.

NEFORMÁLNE VZDELÁVANIE DIVADLOM

Mnoho aktivít BDNR súviselo s projektmi a činnosťami, ktoré boli zamerané na neformálne vzdelávanie divadlom s cieľmi:

- 1) podnietiť záujem o umelecké prostriedky divadla,
- 2) rozvinúť prirodzené divadelné umelecké vlohy divákov rôznych vekových kategórií.

V rámci nich divadlo realizovalo veľký počet rôznych kurzov, besied, prednášok a workshopov určených nielen žiakom a študentom, ale aj pedagógom, v ktorých ako lektori zväčša pôsobia herci a herečky divadla a jeho umelecké vedenie.

NEFORMÁLNE VZDELÁVANIE DIVADLOM AKO ROZVÍJANIE VZŤAHU K DIVADELNÉMU UMENIU

Prvým projektom divadla so zámerom kultivovať detské publikum divadelnými prostriedkami, ktorý vychádzal z presvedčenia, že „dieťa, ktoré navštevuje pravidelne divadlo, musí byť lepším človekom“,²⁸ bol *Divadelný mlyn* (1993 – 1996). Navštevovali ho žiaci prvého stupňa základných škôl, ktorí chodili do divadla dva razy do mesiaca, pričom učitelia mohli podnety z inscenácií využívať vo vyučovacom procese. Žiaci svoje zážitky zachytávali písomne alebo výtvarne, ich obrázky boli vystavované v divadle.

Mimoriadne obľúbeným sa stal projekt *Putovný Pištáčík* (1999 – 2004), ktorý mal jednoduchú esteticko-vzdelávaciu formu. Základné školy v Banskej Bystrici medzi sebou súťažili o bábkú Pištáčíka.²⁹ Získala ho tá, ktorá v priebehu jedného školského roka najčastejšie chodila do divadla. Na podnietenie záujmu o návštevu divadla a prepojenie učebnej látky z literárnej výchovy s prácou divadla sa zamer

²⁷ ŠKRIPKOVÁ, I. Nové impulzy – nová kvalita. Divadlo pre batolatá na Slovensku. In HREHORČÁK, P. – KURILKO, R. – SOGEL, I. *Bábkové premeny. Zborník príspevkov z Medzinárodnej konferencie bábkových divadiel*. Košice : Bábkové divadlo v Košiciach, 2011, s. 47 – 53.

²⁸ ŠKRIPKOVÁ, I. Vzdelávanie divadlom a umelecké vzdelávanie v prostredí kultúrno-umeleckých inštitúcií, konkrétne v prostredí divadiel. In *Súradnice estetiky, umenia a kultúry 8. Premeny umeleckej a edukačnej praxe: estetika, filozofia výchovy, kreatívna edukácia. Studia Aesthetica XXII.* (Eds. E. Kušnírová, Z. Slušná), s. 163.

²⁹ Projekt nadviazal na veľmi úspešnú, vôbec prvú réžiu M. Pecka v KBD, išlo o inscenáciu dramatizácie rozprávkovej knihy Dušana Duška *Pištáčík* (1988). Bola prvou inscenáciou dvojice, v ktorej došlo k aktívnemu prepojeniu hľadiska a javiska tým, že báбка Pištáčíka „preletela“ ponad hlavy divákov vo veľkej sklenenej guli.

aj aktivizačný divadelno-vzdelávací projekt *Gulliverove cesty* (2005). Divadlo v ňom spolupracovalo so siedmimi základnými školami v snahe skvalitniť prípravu žiakov na návštevu predstavenia. Herci a herečky priamo v školách čítali z knihy Jonathana Swifta, rozprávali sa o nej s deťmi, tie následne porovnávali svoje zážitky s inscenáciou a zapisovali si ich do „Zápisníka Gullivera“. Na záver sa zúčastnili Gulliverovho karnevalu s maskami, ktoré boli inšpirované knihou.³⁰

Do skupiny divadelno-vzdelávacích aktivít, ktoré boli zamerané na podnietenie záujmu detských divákov o techniky a postupy bábkového divadla aj o divadelné umenie vo všeobecnosti, patrí i cyklus minirozprávok *Zahrajte sa s rozprávkami* (2003 – 2012).³¹ Väčšina z nich sa hrala v Teatriu³², každá miniatúra pozostávala z divadelnej a výtvarnej časti. V prvej zahral herec vlastnú predstavu rozprávky, v druhej sa detskí diváci učili bábkarským spôsobom pracovať s rôznymi materiálmi, ktoré boli použité v divadelnej časti ako východiskový materiál. Mnohé z bábok boli vytvorené napríklad zo štopľov či zemiakov, čím sa nadväzovalo na zabudnuté bábkarské techniky ako krumpľové divadlo a podobne.

Osobitné postavenie v tomto cykle patrí miniatúre *Anička Ružička a Tonko Modrinka*, ktorá bola vytvorená už ako súčasť projektu *Ružový a modrý svet* (2005 – 2008). Išlo o prvý počin divadla so zameraním na rodové scitlivenie vo vzdelávacom procese. V rámci neho vyšlo aj CD odbornej publikácie s názvom *Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky* (2006), dodnes je aktívna webová stránka www.ru-zovyamodrysvet.sk. Oba výstupy sa zamerali na zvýšenie odbornosti učiteľov a učiteľiek v oblasti rodového povedomia. Súčasťou webovej stránky je napríklad slovníček pojmov či ukážky z divadelných inscenácií BDNR s rodovou tematikou.

Ďalší z projektov, *Teatrium – Miniatury*, sa prostredníctvom vzdelávacieho školského variantu s názvom *Teatrium ABC* (2001 – 2003) stal prvou divadelno-edukatívnou aktivitou BDNR, ktorá bola realizovaná v spolupráci so školou, konkrétne s vtedajšou Prvou súkromnou školou Slniečko v Banskej Bystrici. Počas tohto obdobia herci a herečky v kostýmoch navštevovali hodiny slovenského jazyka, matematiky a prírodovedy a hrovou formou spolupracovali pri vzdelávaní detí. Každá vyučovacia hodina mala svoju kráľovnú, ktorá sa na záver mesiaca zúčastnila celomesačného skúšania. Namiesto učiteľky sa pýtala detí na učivo a ony nemali dojem, že sú skúšané, pretože preverovanie vedomostí chápali ako hru. Deti zo Slniečka taktiež pravidelne navštevovali divadelné predstavenia v BDNR.³³

Z najnovších aktivít divadla spomenieme projekt *Divadlo + škola = 2020* (2020), ktorý sa začal realizovať pri príležitosti stého výročia vzniku slovenského

30 ŠKRIPKOVÁ, I. Kontexty autorského bábkového divadla (mužské a ženské hľadanie v banskobystrickom divadle). In *Vzdelávanie divadlom*. (Ed. D. Inšitorisová), s. 165.

31 Napr. *Papierové kráľovstvo* (2003), *Meluzíny* (2003), *O Štopľošovi Loptošovi* (2004), *Zlatá priadka* (2005), *Anička Ružička a Tonko Modrinka alebo ako sa z Aničky stala faganička a z Tonka babec* (2006), *Bubácka rozprávka* (2007), *O vôle menšej ako makové zrnko* (2008), *Sofinkine maléry* (2010) a i.

32 Teatrium je menší priestor, ktorý je vhodný napr. na realizáciu malých interaktívnych inscenácií, spoločenských podujatí, workshopov, prednášok, školení či firemných eventov. Vznikol prebudovaním zimnej záhrady.

33 ŠKRIPKOVÁ, I. Kontexty autorského bábkového divadla (mužské a ženské hľadanie v banskobystrickom divadle), s. 165.

Päť týždňov v divadle. BDNR, 24. 11. 2024. Foto archív BDNR. Snímka Michaela Gádošiová.

profesionálneho divadla, či projekt *Päť týždňov v divadle* (2024) určený pre tínedžerov, ktorým divadlo zameralo pozornosť na stredné školy vo väčších mestách Banskobystrického samosprávneho kraja a ktorý sa realizoval v dvoch líniách. V prvej absolvovali študenti workshopy na tému „načo je divadlo a čo je divadlo“, v druhej sa vždy v jeden deň zúčastnili dvoch predstavení, ku ktorým sa s nimi viedli diskusie. Náklady na vycestovanie do BDNR, vstupné a stravné boli financované z Fondu na podporu umenia, vďaka čomu sa do divadla dostalo po prvý raz veľa študentov.³⁴

V rámci projektu *Divadlo + škola = 2020* sa konali i ďalšie aktivity, napríklad vznikla paradivadelná inscenácia s názvom *(Vý)činy slovenčiny* (2020) pre žiakov a žiačky 3. a 4. ročníka základných škôl. Išlo o hravú pohybovo-divadelnú formu, v ktorej dve postavy vytvárali rôzne akustické a vizuálne variácie na abecedu. BDNR spolupracovalo so štyrmi základnými školami v Banskej Bystrici a v Hriňovej, pričom bol presne vymedzený počet návštev divadelných predstavení pre daný vekový stupeň v jednom školskom roku. K riešeniu projektu patrila písomná alebo výtvarná reflexia predstavení tak zo strany učiteliek, ako aj detí, školy realizovali i vlastné rozhlasové vysielanie o divadle, ktoré púšťali cez prestávky. Na druhej strane, BDNR malo na starosti „zdivadelňovanie“ niektorých školských akcií (zázpisy do prvého ročníka,

³⁴ Viac o projekte pozri is, lp, mg. *Rok 2024 v BDNR: 5. Kapitola Neformálne vzdelávanie.* [online]. Dostupné na internete: <https://bdnr.sk/rok-2024-v-bdnr-5-kapitola-neformalne-vzdelavanie/>.

Iva Rečislawa: *Výčiny slovenčiny*. BDNR, premiéra 26. 6. 2020. Réžia Iva Rečislawa [Iveta Škripková]. Mária Šamajová. Foto archív BDNR. Snímka Dodo Šamaj.

pasovanie prvéčikov, slávnostné vyhodnotenie vedomostných súťaží, odovzdávanie vysvedčení a i.) formou interaktívnych skečov, herci boli oblečení v divadelných kostýmoch.³⁵

VZDELÁVANIE DIVADLOM AKO UMELECKÁ VÝCHOVA

Prvým divadelno-výchovným kurzom, do ktorého sa zapojili najmä študenti gymnázií v Banskej Bystrici, bolo Herecké štúdio (1993 – 1994) pod vedením vtedajšieho herca divadla Juraja Benčíka a režiséra Mariána Pecka. Výsledkom ich stretnutí bol projekt *Rodina'94* venovaný Medzinárodnému roku rodiny 1994, ktorý vznikol aj na základe nie veľmi pozitívnych skúseností študentov s vlastnými rodinami. Neskôr členovia Hereckého štúdia naštudovali inscenáciu *Malý princ*.

Vzdelávacie a výchovné aktivity divadlo nesmerujú iba k žiakom základných a stredných škôl, ale aj k vysokoškolákom. Napríklad v rokoch 2001 – 2002 bol v BDNR realizovaný DramaKlub, v rámci ktorého mohli študenti Akadémie umení v Banskej Bystrici pripraviť inscenácie podľa vlastného výberu. Tie sa potom stali súčasťou repertoáru divadla. Išlo o inscenácie hier Pierra Marivauxa *Spor* (2001), Ivana Bukovčana *Slučka pre dvoch* (2002) a Laca Keratu *Večera nad mestom* (2002).

35 ŠKRIPKOVÁ, I. Vzdelávanie divadlom a umelecké vzdelávanie v prostredí kultúrno-umeleckých inštitúcií, konkrétne v prostredí divadiel. In *Súradnice estetiky, umenia a kultúry* 8. *Premeny umeleckej a edukačnej praxe: estetika, filozofia výchovy, kreatívna edukácia. Studia Aesthetica XXII.* (Eds. E. Kušnírová, Z. Slušná), s. 176.

V roku 2010 sa DramaKlub transformoval na kurz divadelnej výchovy určený deťom a tínedžerom a začala ho viesť herečka divadla Mária Šamajová. Jeho účastníci sa venujú hereckej a pohybovej divadelnej príprave. Divadlo sa s ním zapojilo do medzinárodného projektu *Platforma 11+*. V rámci neho Iveta Škripková dodnes vedie Dielňu tvorivého písania, v ktorej sú raz do roka verejne prezentované vzniknuté scenáre formou scénického či inscenovaného čítania. Jedným z výsledkov dielne bolo aj vydanie odbornej publikácie Ivety Škripkovej o dramatickom písaní *Divadelná hra-be-ce-da* (2013).

Popri Akadémii umení spolupracovalo divadlo aj s vysokými školami neumeleckého zamerania. V rokoch 2000 – 2001 vznikol projekt *Šamanky* na tému postavenia ženy v minulosti a v súčasnosti, a to predovšetkým v spolupráci divadla s Katedrou amerikanistiky a anglistiky Univerzity Mateja Bela (ďalej ako UMB) v Banskej Bystrici.³⁶ Na jeho prvých dvoch častiach intenzívne pracovali jej študenti a pedagogička Katarína Feťková. Prvá časť mala názov *Šamanky – Literatúra/Workshop/Divadlo* s názvom *Objavenie témy (Inscenovaná prednáška)* (2000), druhá časť *Spovede (divadelno-univerzitný workshop)* (2001), poslednou časťou bola inscenácia hry Júliusa Meinholda³⁷ *Neplač, Anna (Divadelná inscenácia)* (2001).

Základ prvej časti vytvorila prednáška Kataríny Feťkovej, ktorá sa týkala piatich amerických spisovateliek: Anne Bradstreet (1612 – 1672), Emily Dickinson (1830 – 1886), Edith Wharton (1862 – 1937), Sylvii Plath (1932 – 1963) a Toni Morrison (1931 – 2019). Išlo o autorky, ktoré žili v rozpätí od 17. do 21. storočia, čo inscenátorom poslúžilo ako základ na nahliadnutie nielen do ich osudov, ale do osudov žien vo všeobecnosti. Témy, ktoré niesla ich tvorba, boli fragmentárnym spôsobom pohybovo, audiovizuálne, činoherne, symbolicky, metaforicky či realisticky rozkrývané. Napríklad sa paralelne premietali zábery vražedných vojnových scén z filmu *Zachráňte vojaka Ryana* (1998, réžia Steven Spielberg) a dokumentárneho filmu o zrode života, inokedy počas ukážok z filmu *Kladivo na čarodejnice* (1969, réžia Otakar Vávra) k plátnu striedavo prichádzali v Božom mene postavy udavačov či na valčíkovú hudbu tancovali muži so svojimi polonahými partnerkami, sediacimi ako kus tovaru v nákupných vozíkoch.

Na druhej časti participovalo štyridsaťpäť študentov a študentiek katedry. Vznikla ako výsledok týždenného workshopu na tému *Spovede* a *Desatoro Božích prikázaní*, a to v štyroch dielňach – divadelnej (Marián Pecko), výtvarnej (Miroslav Broš a Martin Kratochvíl, Katedra výtvarnej výchovy UMB), pohybovej (Zuzana Hájková, Divadlo Štúdio tanca, Banská Bystrica) a literárnej a bilinguálnej (Iveta Škripková, Katarína Feťková). Účastníci pri jeho realizácii vychádzali z vlastných skúseností, pričom ich názory na postavenie ženy neboli pozitívne.

³⁶ Viac o koncepcii tohto aj iných projektov, ktoré vznikli v spolupráci s UMB alebo Akadémiou umení, pozri ŠKRIPKOVÁ, I. Paradivadelné aktivity BDNR v spolupráci s Univerzitou Mateja Bela v Banskej Bystrici v prvom desaťročí 21. storočia. In *Vzdelávanie divadlom*. (Ed. D. Inštitutorisová). Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013, s. 215 – 231.

³⁷ Pseudonym I. Škripkovej.

Zo spolupráce so študentami vysokých škôl vzišla tiež inscenácia *Mocad(r)ámy* (2008). Tentoraz sa na nej podieľali študentky Katedry výtvarnej tvorby Fakulty humanitných vied UMB, produkcia bola súčasťou aktivít BDNR v rámci Štúdia T.W.I.G.A.³⁸ Jej hlavnou témou sa stalo inštitucionalizované násilie, ktoré prežívajú ženy v rôznych obdobiach svojho života a považujú ho za normálne, napríklad v súvislosti s prvou láskou, snami, chudnutím, pôrodom, ovdovením či starobou.

V roku 2015 BDNR v divadelnom projekte *Náukobeh slovenčini* inšpiratívnym spôsobom prepojilo učebnú látku pre základné a stredné školy s vysokoškolským výkladom. Inscenácia, ktorá vznikla aj pri príležitosti „195. výročia vzniku Maríni od Andreja Sládkoviča“³⁹ a používala sa v nej štúrovská i súčasná slovenčina, pozostávala zo štyroch častí: 1. Krátka mluva o tom, čo jazyk ukrýva „ieaou“, 2. Štúrova kodifikácia slovenčiny, 3. Radosti a zvláštnosti súčasnej slovenčiny a 4. Hra rodov v slovenčine.⁴⁰ Inscenácia bola tvarovaná pohybovo-rytmicky a hudobne, aj s pomocou bohatého inštrumentária (rôzne typy bubnov, činely, xylofón atď.). Po celý čas v nej herci spievali individuálne či viachlasne, pospevovali si, rapovali, tancovali, recitovali, parlandovali (niekedy až dadaisticky), zvukomalebne rytmizovali hlásky, slová, ale aj celé vety, prípadne rytmicky pracovali s dychom. Rytmické bolo dokonca i zotieranie tabule, na ktorú herci písali dôležité slová inscenácie. Súčasťou predstavení sa stali seminár a diskusia, ktorú lektorsky garantovala Lujza Urbancová z Katedry slovenského jazyka a komunikácie Filozofickej fakulty UMB. Doktorandi katedry nimi nadväzovali na inscenáciu vo výchovnom a vzdelávacom rozmere. Pomocou rôznych motivačných otázok a nových, i pre študentov neznámych informácií sa snažili podnietiť živú debatu na témy, ktoré v predstavení odznali – od kodifikácie slovenského jazyka cez vzťah slovenčiny a cudzích jazykov až po nárečia a slangy, ktoré študenti sami často používajú. Seminára sa aktívne zúčastňovali aj pedagógovia školy, v ktorej sa predstavenie odohrávalo.

K základným výchovno-umeleckým aktivitám BDNR v poslednom období patrili napríklad projekt *Divadelná abeceda*, v rámci ktorého sa účastníci mohli hrovou formou oboznamovať s divadelnými pojmami. Ďalšou je *Minikurz animácie* zameraný na kreatívnu prácu so všetkými typmi bábok. Môžeme sem zaradiť aj projekt *Divadelné Safari* (2013), ktorý obsahoval workshopy smerované na jednotlivé divadelné profesie, či outdoorovú poznávaciu hru pre deti od šesť rokov s názvom *Tajomstvá okolo Vily Dominika* (2023) s témou odhaľovania záhad domov, ktoré obkolesujú divadlo, ale aj samotnej budovy divadla atď.

38 Štúdio T.W.I.G.A. (Teater women improvisation gender action) (od 2008) nadviazalo na aktivity v rámci projektu www.ruzovymodrysnet.sk a cielené pracuje s autorským ideovým konceptom gynokritiky a rodového divadla. Patrí do línie projektov, ktorými BDNR reaguje na aktuálne spoločenské, politické a kultúrne témy.

39 *Náukobeh slovenčini. Cesta s jazykom, cesta so slovenčinou, cesta k sebe samým*. [Programový bulletin]. Banská Bystrica : Bábkové divadlo na Rázcestí, 2015. Nepaginované.

40 Tamže.

Tajomstvá okolo Vily Dominika. BDNR, premiéra 1. 6. 2023. Koncept Iveta Škripková. Foto archív BDNR. Snímka Dodo Šamaj.

FORMÁLNE VZDELÁVANIE DIVADLOM NEFORMÁLNYMI PROSTRIEDKAMI

V roku 2022 začalo BDNR svoje divadelno-vzdelávacie snahy inštitucionalizovať. Zámerom bolo prepojiť dovtedajšie skúsenosti s možnosťou akreditácie študijného programu, ktorý by umožnil záujemcom z radov vysokoškolských študentov alebo ostatnej verejnosti špecializovať sa na problematiku tvorivej dramatiky – vzdelávania divadlom. Úsilie vyvrcholilo v roku 2023, keď na pôde BDNR vznikol vzdelávací program *Ateliér objav(me) divadlo(m)!*, a to v spolupráci s Pedagogickou fakultou UMB a s občianskym združením Pedagóg. Program bol Národným inštitútom vzdelávania a mládeže akreditovaný ako dvojsemestrálny.⁴¹ V zimnom semestri 2023/2024 sa realizovala jeho pilotná forma, v letnom semestri 2023/2024 sa uskutočnil prvý modul s názvom *Divadlo? Divadlo!* a v zimnom semestri 2024/2025 druhý modul *Divadlo za deťmi – metodické divadelné workshopy*.

Prvý modul je zameraný na praktické i teoretické oboznámenie sa s divadelným umením prostredníctvom tém ako dramaturgia, réžia, scénografia, herectvo a teatrológia. Obsahom druhého modulu je získavanie zručností, ktoré súvisia so vznikom divadelnej inscenácie a konkrétnou divadelno-výchovnou a umeleckou prácou s deťmi a mládežou, napríklad formou tém ako divadlo verzus dramatika, báбка a bábkové divadlo či štruktúrovaná dráma. Vzdelávanie je prezenčné i dištančné

⁴¹ Program je akreditovaný pod číslom AKPSM/0113/2023/1/010 pre obdobie 2023 – 2027.

Ateliér objav(me) divadlo(m)! BDNR, 24. 11. 2024. Foto archív BDNR. Snímka Dodo Šamaj.

a prebieha striedavo v BDNR a na Pedagogickej fakulte UMB. Každý modul končí skúškou a jeho absolventi po absolvovaní všetkých povinností získavajú certifikát.⁴² Vzdelávací program má za cieľ „pripraviť tých, ktorí prostredníctvom neformálneho vzdelávania a mimoškolského vyučovania budú formovať umeleckú (divácku, estetickú a kultúrnu) gramotnosť budúcich divákov a diváčok, modelovať vedome pozitívny vzťah k umeniu/divadlu, citlivosť a pochopenie významu kultúry a umenia v spoločnosti a vo svojom živote, stimulovať kreativitu potrebnú pre kvalitnú seba-realizáciu človeka.“⁴³ Vzdelávanie sa realizuje pod vedením vysokoškolských pedagogičiek, divadelných lektoriek a divadelníčok.⁴⁴ Prvý kurz zatiaľ absolvovali vysokoškolskí študenti, pracovníci z oblasti sociálnej práce i záujmovo-umeleckej činnosti

⁴² KOVÁČOVÁ ŠVECOVÁ, Z. *Ateliér Objav(me) divadlo(m)!* In *EDUFest. Zborník z medzinárodnej konferencie Vzdelávanie divadlom*. (Ed. I. Škripková). Banská Bystrica : Bábkové divadlo na Rázcestí, 2023, s. 62. [online]. [cit. 7. 2. 2025]. Dostupné na internete: https://bdnr.sk/wp-content/uploads/2024/04/Zbornik_EDUFEST-FINAL-S-ISBN.pdf.

⁴³ Tamže, s. 61.

⁴⁴ Sú nimi Zuzana Švecová-Kováčová, Petra Fridrichová (obe PF UMB), Iveta Škripková, Mária Šamajová, Katarína Mažárová (BDNR), Dagmar Inšitorisová (FF UKF Nitra), Barbora Jurinová a Lenka Kořínková Willems (obe EDUdrama, Bratislava). EDUdrama je súčasťou Združenia tvorivej dramatiky Slovenska, Asociácie českých dramacentier a medzinárodnej organizácie IDEA (International Drama Education Association). Spolupracuje aj s Katedrou výchovnej dramatiky DAMU v Prahe i s ďalšími kultúrnymi a umeleckými organizáciami na Slovensku (Národné osvetové centrum, Slovenská národná galéria), v Maďarsku (Káva Drama, Magyar Dramapedagogiai Tarsaság), Fínsku (Fidea), Írsku (UCD v Dubline) a ďalšími. Poskytuje interaktívne predstavenia pre rodiny s deťmi a vzdelávacie zážitkové workshopy, semináre a projekty pre školy, pedagógov a firmy.

Druhý ročník medzinárodného festivalu Edufest. Workshop *Hraj sa, tu máš knihu*. BDNR, 17. 9. 2025. Vľavo lektorka Veronika Kořínková-Willems, vzadu lektorka Barbora Jurinová. Foto archív BDNR. Snímka Dodo Šamaj.

a pedagógovia zo stredných a základných škôl, v roku 2024 ho finančne podporil Banskobystrický samosprávny kraj. Účastníkmi druhého kurzu sú tak pedagógovia, ako aj kultúrni pracovníci z rôznych inštitúcií.

Akreditovanej forme vzdelávacieho programu predchádzali dve významné medzinárodné aktivity divadla. V roku 2022 sa vzdelávanie divadlom stalo hlavnou témou 23. ročníka medzinárodného festivalu súčasného bábkového divadla pre deti a dospelých Bábkarská Bystrica, ktorý mal motto „Divadlo na každý deň“. Jeho program bol vytvorený tak, aby sa každý deň orientoval na jednu vekovú kategóriu, predstavenia sa z veľkej časti odohrávali v školách v improvizovaných divadelných priestoroch (auly, telocvične a pod.). Diskusie o inscenáciách viedli skúsení divadelníci a divadelníčky, väčšinou lektorky z divadiel. Festival zahŕňal množstvo pracovno-tvorivých stretnutí určených pedagógom zo škôl, pre ktoré sa hrali predstavenia, pričom slovenské a české divadelné lektorky ich oboznamovali s metódami a formami dramatickej edukácie. Súčasťou festivalu bolo monotematické elektronické a printové vydanie slovensko-anglických Festivalových novín, ktoré sa zaoberali históriou vzdelávania divadlom v zahraničí a na Slovensku či jeho aktuálnymi formami. Mimoriadne dôležitou aktivitou bola *Iniciatíva BB 22*, v ktorej BDNR spolu s ďalšími divadelnými inštitúciami na Slovensku, školami a jednotlivcami vyzvalo ministerstvá kultúry a školstva Slovenskej republiky k zmene kultúrnej politiky vo vzťahu k divadelnému vzdelávaniu a k umeniu všeobecne. Jej zmyslom malo byť

vytváranie priaznivých podmienok pre formálne vzdelávanie divadlom v školách a v divadlách.⁴⁵

Ďalším významným míľnikom sa stalo zorganizovanie pilotného ročníka medzinárodného festivalu participatívneho divadla a rozvoja publika Edufest (2023, 2025). Predstavil sa na ňom rad slovenských, českých a ukrajinských divadiel s inscenáciami, ktoré v nejakej forme reflektovali problematiku tvorivej dramatiky ako významnej zážitkovej i poznávacej metódy rozvíjania publika. Diskusie po predstaveniach smerovali hlavne k analýze a aplikácii ich edukačných možností a k pomenovaniu dôležitosti a podstaty divadelného zážitku. Súčasťou festivalu bolo i medzinárodné kolokvium s názvom *Vzdelávanie divadlom*, na ktorom odznelo veľa medzinárodných príkladov dobrej praxe napríklad z Fínska, Nórska, Slovinska, Veľkej Británie, Ukrajiny a Českej republiky. Týkali sa nielen neformálneho vzdelávania, t. j. mimo škôl či v oblasti tzv. nezávislej kultúry, ale aj v rámci zriaďovanej kultúry a vzdelávania a výchovy v školách. Príspevky z kolokvia vyšli v elektronickom zborníku⁴⁶ a jeho priebeh je sprístupnený na Youtube či formou podcastov.

ZÁVER

Bábkové divadlo na Rázcestí v Banskej Bystrici bolo doposiaľ jediným slovenským profesionálnym divadlom, ktoré systematicky a dlhodobo naplňalo predsavzatia týkajúce sa nielen estetickej, umeleckej a vzdelávacej práce s detským, tínedžerským, vysokoškolským a dospelým publikom, ale aj vzdelávania súčasných či budúcich pedagógov. Permanentne sa venovalo tiež práci so znevýhodnenými skupinami a komunitami. Pod vedením Ivety Škripkovej a Mariána Pecka vytrvalo a s hlbokým pochopením humanistickej podstaty divadla dokázalo v každej spoločenskej, kultúrnej i politickej situácii nachádzať inovatívne divadelné riešenia. Neraz pilotne v kontexte celej slovenskej profesionálnej i neprofesionálnej divadelnej kultúry presadzovalo výsostne demokratické formy práce s publikom. Ich bežní aj „inakostní“ diváci sa v mnohých produkciách mohli cítiť rešpektovaní a vypočutí a mohli participovať na aktivitách divadla tak, aby chápali nielen posolstvo témy, ale cítili aj prostý ľudský záujem inscenátorov o ich život a problémy.

LITERATÚRA

Bábkové divadlo na Rázcestí v Banskej Bystrici. [online]. Dostupné na internete: <https://bdnr.sk/divadlo/tvorive-vychodiska/>.

Dramatická edukácia na Slovensku. zborník príspevkov o východiskách dramatickej edukácie na Slovensku. (Eds. Daniela Evjáková, Ján Hyža). Senica : Iniciatíva EDUdrama, 2018. 160 s. ISBN 978-80-971188-1-5.

⁴⁵ ŠKRIPKOVÁ, I. Vzdelávanie divadlom a umelecké vzdelávanie v prostredí kultúrno-umeleckých inštitúcií, konkrétne v prostredí divadiel. In *Súradnice estetiky, umenia a kultúry 8. Premeny umeleckej a edukačnej praxe: estetika, filozofia výchovy, kreatívna edukácia. Studia Aesthetica XXII.* (Eds. E. Kušnírová, Z. Slušná), s. 178 – 179.

⁴⁶ *Edufest. Zborník z medzinárodnej konferencie vzdelávanie divadlom*. (Ed. I. Škripková). Banská Bystrica : Bábkové divadlo na Rázcestí, 2023. [online]. Dostupné na internete: chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcgclcfindmkaj/https://bdnr.sk/wp-content/uploads/2024/04/Zbornik_EDUFEST-FINAL-S-ISBN.pdf.

- Edufest. Zborník z medzinárodného kolokvia.* (Ed. Iveta Škripková). Banská Bystrica : Bábkové divadlo na Rázcestí, 2023. 64 s. [online]. Dostupné na internete: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://bdnr.sk/wp-content/uploads/2024/04/Zbornik_EDUFEST-FINAL-S-ISBN.pdf. ISBN 978-80-570-5729-1.
- FIDEA. [online]. Dostupné na internete: <https://fideafinland.fi/>.
- FRANKFURT DECLARATION FOR THE UN BIODIVERSITY CONFERENCE (COP15). [online]. Dostupné na internete: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://frankfurter-erklaerung.eu/wp-content/uploads/2022/11/Frankfurter_Erklaerung_Final_EN.pdf.
- is, lp, mg. *Rok 2024 v BDNR: 5. Kapitola Neformálne vzdelávanie.* [online]. Dostupné na internete: <https://bdnr.sk/rok-2024-v-bdnr-5-kapitola-neformalne-vzdelavanie/>.
- JURÁŇOVÁ, Jana – CVIKOVÁ, Jana. *Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky.* [CD-ROM]. Bratislava : Aspekt, 2006. ISBN 80-85549-52-2.
- KARPPINEN, Tintti. Minirozhovory. In *Bábkarská Bystrica 2022. Festivalové noviny*, s. 5. [online]. Dostupné na internete: https://babkarskabystrica.sk/wp-content/uploads/2022/09/BB22_tabloit_SK-web.pdf.
- KOVÁČOVÁ ŠVECOVÁ, Zuzana. Ateliér Objav(me) divadlo(m)! In *Edufest. Zborník z medzinárodnej konferencie Vzdelávanie divadlom.* (Ed. Iveta Škripková). Banská Bystrica : Bábkové divadlo na Rázcestí, 2023, s. 60 – 63. [online]. Dostupné na internete: https://bdnr.sk/wp-content/uploads/2024/04/Zbornik_EDUFEST-FINAL-S-ISBN.pdf.
- Kulturhaus Theater 1. [online]. Dostupné na internete: <https://www.theater-1.de/tkkonzpt.htm> atď.
- Kulturni bazar. [online]. Dostupné na internete: <https://kulturnibazar.si/en/about-the-bazaar/>.
- Kulturtanken. [online]. <https://www.kulturtanken.no/>.
- Marián Pecko – Iveta Škripková: *Nepos(l)edné predstavenia...* [Programový bulletin]. Banská Bystrica : Bábkové divadlo na Rázcestí. Nedatované. Nepaginované.
- Modrý telefón. In *Divadelná sezóna 2001/2002*. Banská Bystrica : Bábkové divadlo na Rázcestí, 2001. 20 s.
- Náukoneh slovenčini. Cesta s jazykom, cesta so slovenčinou, cesta k sebe samým.* [Programový bulletin]. Banská Bystrica : Bábkové divadlo na Rázcestí, 2015. Nepaginované.
- Podcasty BDNR – Videotéka pre nepočujúcich (Divadlo Mofem). [online]. Dostupné na internete: <https://bdnr.sk/videoteka/videoteka-pre-nepocujucich/?videoteka-pre-nepocujucich>.
- Programové východiská Bábkového divadla na Rázcestí. In *Tridsať rokov Krajského bábkového divadla v Banskej Bystrici.* (Ed. Iveta Škripková). Nepaginované. Banská Bystrica : Krajské bábkové divadlo, 1990.
- Soulský program. *Ciele rozvoja umeleckého vzdelávania.* [online]. Dostupné na internete: http://emu-slovakia.sk/wp-content/uploads/EMU-Seoul_Agenda-konecna-verzia.pdf.
- ŠKRIPKOVÁ, Iveta. *Divadelná hra-be-ce-da (tvorivé písanie s deťmi v divadle alebo ako sa pohrať s nudou).* Bratislava : Divadelný ústav, 2013. 113 s. ISBN 978-80-89369-58-4.
- ŠKRIPKOVÁ, Iveta. *Feministické divadlo a jeho slovenská cesta.* Bratislava : Divadelný ústav, 2022. 218 s. ISBN 978-80-8190-088-4.
- ŠKRIPKOVÁ, Iveta. *Nové impulzy – nová kvalita. Divadlo pre batolátá na Slovensku.* In HREHORČÁK, Pavol – KURILKO, Radovan – SOGEL, Ivan. *Bábkové premeny. Zborník príspevkov z Medzinárodnej konferencie bábkových divadiel.* Košice : Bábkové divadlo v Košiciach, 2011, s. 47 – 53. ISBN 978-80-970-9810-0.

- ŠKRIPKOVÁ, Iveta. Paradivadelné aktivity BDNR v spolupráci s Univerzitou Mateja Bela v Banskej Bystrici v prvom desaťročí 21. storočia. In *Vzdelávanie divadlom* (Ed. Dagmar Inštitorisová). Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013, s. 215 – 231. ISBN 978-80-558-0499-6.
- ŠKRIPKOVÁ, Iveta. Príloha 1. In ŠKRIPKOVÁ, Iveta. *Kontexty autorského bábkového divadla (mužské a ženské hľadanie v banskobystrickom divadle)*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2013, s. 158 – 162. ISBN 978-80-558-0413-2.
- ŠKRIPKOVÁ, Iveta. Rázcestie – priestor väčších možností? In *Pohľady a výhľady. Slovenské profesionálne bábkové divadlo 1950 – 1996. Zborník príspevkov z konferencie Vývinové etapy a kontexty slovenského bábkového divadla 11. decembra 1996 – Bratislava*. (Eds. Vladimír Predmerský, Ladislav Lajcha). Bratislava : Národné divadelné centrum, 1997, s. 179 – 199. ISBN 80-85455-41-2.
- ŠKRIPKOVÁ, Iveta. Vzdelávanie divadlom a umelecké vzdelávanie v prostredí kultúrno-umeleckých inštitúcií, konkrétne v prostredí divadiel. In *Súradnice estetiky, umenia a kultúry 8. Premeny umeleckej a edukačnej praxe: estetika, filozofia výchovy, kreatívna edukácia. Studia Aesthetica XXII*. (Eds. Eva Kušnírová, Zuzana Slušná). Prešov : Prešovská univerzita, 2023, s. 176 – 177. [online]. Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Kusnirova3>.
- Theater in der schule*. [online]. Dostupné na internete: <http://www.theater-in-der-schule.de/>.
- Theaterpädagogik*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.studycheck.de/studium/theaterpaedagogik>.
- Theater mimikry*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.theater-mimikry.de/theater-in-der-schule/>.
- TRONDTAD, Ranghil. Minirozhovory. In *Bábkarská Bystrica 2022. Festivalové noviny*, s. 5. [online]. Dostupné na internete: https://babkarskabystrica.sk/wp-content/uploads/2022/09/BB22_tabloit_SK-web.pdf.

Dagmar Inštitorisová
 Katedra žurnalistiky a nových médií
 Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
 B. Slančíkovej 1
 949 01 Nitra
 E-mail: dinstitorisova@ukf.sk
 ORCID: 0000-0002-3384-5195